

HOMO PATIENS W BIBLI

1. Cierpienie jest tematem ogólnoludzkim, który towarzyszy człowiekowi pod każdym stopniem długości i szerokości geograficznej, niejako współistniejąc z nim w świecie. „Jest tak głębokie jak człowiek – właśnie przez to, że na swój sposób odśłania głębię właściwą człowiekowi i na swój sposób ją przerasta. Cierpienie zdaje się przynależć do transcendencji człowieka; jest jednym z tych punktów, w których człowiek zostaje niejako «skazany» na to, ażeby przerastał samego siebie – i zostaje do tego w tajemniczy sposób wezwany” (Jan Paweł II, *Salvifici doloris*, 2).

2. „Pismo święte jest wielką księgą o cierpieniu” (Jan Paweł II, *tamże*, 6). Biblia wiele uwagi poświęca cierpieniu, które należy do kategorii zła. Człowiek cierpiący zasługuje na współczucie i pomoc, a cierpienie jako zło należy na ziemi likwidować. Jednak człowieka nie można łatwo uwolnić od cierpienia, trzeba wszakże szukać różnych dróg dla ulżenia cierpiącemu i ograniczenia samego cierpienia.

2.1. Semantyka cierpienia w tekstach Biblii greckiej opiera się głównie na terminach pochodzących od *pathos* i *pathein*, a więc: (*syn*)*kakopatheo*, *sympatheo*, *sympascho*, *pathema*, *pathetos* itp. Termin *pathos* oznaczał w kontekście religijnym coś, czego się doświadcza, zarówno dobrego jak i złego, natomiast w kontekście świeckim – doświadczenie, wzruszenie, uczucie i namiętność.

W antycznej literaturze greckiej (Ajschylos, Sofokles) istnieje formuła *pathei mathos*, co oznacza naukę poprzez cierpienie i tworzy rodzaj filozofii moralnej starożytności.

2.2. W Starym Testamencie problem cierpienia związany jest z wolną wolą człowieka. Według opisów stworzenia (Rdz 1-2), wszystko, co Bóg stworzył, było dobre, a nawet bardzo dobre (por. Rdz 1,31). Dlatego Augustyn z Hippony mógł napisać: „Chrześcijanom wystarczy wierzyć, że jedynie dobroć Stwórcy jest przyczyną stworzonych rzeczy” (PL 40, 231n). Cierpienie – według Biblii – pojawia się na skutek nadużycia wolności człowieka, ma to związek z grzechem pierwszych ludzi (Rdz 3).

Według literatury mądrościowej to grzech wiedzie do śmierci, a nie Bóg. Człowiek doświadcza w życiu istnienia dualizmu: dobra i zła, śmierci i życia, zdrowia i choroby itd.

2.3. Pojęcie człowieka cierpiącego, *homo patiens*, znalazło szczególny wyraz w Księdze Hioba. Jest to próba dnia odpowiedzi na pytanie: „Dlaczego cierpienie”? Pierwsza odpowiedź: jest to kara za grzechy (co odzwierciedla naukę innch ksiąg Starego Testamentu), nie zadawała Hioba. Nie był on grzesznikiem bardziej niż inni ludzie. Hiob domaga się procesu od Boga (po wiekach podejmie ten temat w literaturze Franz Kafka). Księga Hioba z całą otwartością stawia sprawę cierpienia człowieka nie-

winnego: cierpienia niezawinionego. Cierpienie ma charakter próby. Trzeba je przyjąć jako tajemnicę (*mysterion*), której człowiek nie jest zdolny do końca przeniknąć swoim rozumem. Dlatego Hiob w cierpieniu doświadcza Boga (biblijne *pathei mathos*): „Dotąd Cię znałem ze słyszenia, obecnie ujrzałem Cię wzrokiem” (42,5).

2.4. W Księdze Tobiasza występuje postać Tobiasza-ojca (Tobi, Tobit), człowieka nadzwyczaj szlachetnego i pobożnego, który cierpi z powodu utraty majątku i wzroku, a także – na domiar złego – niechęci własnej żony. Jego syn Tobiasz (Tobijah, Tobias) poślubia Sarę, swoją krewną, która z kolei cierpi z powodu złowrogiego działania demona Asmodeusza zabijającego kolejnych jej mężów. Pełne folkloru opowiadanie jest teologicznym pouczeniem o cierpieniu jako przemijającej próbie zesłanej przez Boga, który wynagradza je potem tym większą pomyślnością.

2.5. Biblia jest lamentem i krzykiem człowieka cierpiącego.

2.5.1. Od strony literackiej występuje osobny rodzaj literacki: lamentacja (hebr. *eka* lub *qina*, gr. *threnos*, łac. *lamentatio*), jako rodzaj elegii m.in. na temat cierpienia. Tego typu lamentacje (treny) występują w Księdze Jeremiasza. Sam prorok jest postacią tragiczną; jakże bolesne jest jego wyznanie: „Niech będzie przeklęty dzień, w którym się urodziłem” (Jr 20,14).

2.5.2. Również wiele psalmów jest modlitwami ludzi chorych i cierpiących, którzy błagają Boga o uzdrowienie. Są to modlitwy zbiorowe lub indywidualne (por. Ps 6; 38; 41; 88).

2.5.3. Szczególne miejsce zajmuje w literaturze prorockiej *vir doloris*, mąż boleści, którym jest Cierpiący Sługa Jahweh (cztery „Pieśni Ebed YHWH” w Iz 42,1–9; 49,1–7; 50,4–11; 52,13–53,12). W nim to chrześcijaństwo upatruje prefigurację cierpiącego Jezusa.

2.6. Stary Testament nie pochwała jednak cierpiętnictwa. Pochwała natomiast zawód lekarza (Syr 38,1–15), a uwolnienie od chorób i innych cierpień będzie znakiem ery mesjańskiej (szczególnie u Izajasza, *passim*). Wąż miedziany z Lb 21,6–9 jako znak terapeutyczny stał się typem Mesjasza-Chrystusa (J 3,14). Biblijny wąż miedziany spotyka się niejako z laską Asklepiosa, oplecioną wężem, z mitologii greckiej.

2.7. W Biblii Starego Przymierza cierpienie jest tajemnicą, zagadką, często absurdem. Jednak Bóg działa mimo lub poprzez cierpienie. Trzeba żyć mimo cierpienia, często na przekór cierpieniu: do rangi principium urastają słowa z Hi 7,1: „Militia est vita hominis super terram” (Bojowaniem jest życie ludzkie na ziemi). W Starym Testamencie zauważamy dążność do przewyciężenia poglądu, że cierpienie jest wyłącznie karą za grzech, chociaż też nią jest. Bóg karci, ażeby doprowadzić do nawrócenia. „Prześladowania były nie po to, aby zniszczyć – czytamy w 2 Mch 6,12 – ale aby wychować nasz naród”. „Cierpienie ma służyć nawróceniu, czyli odbudowaniu dobra w podmiocie, który w wezwaniu do pokuty może rozpoznać Miłosierdzie Boże” (Jan Paweł II, *Salvifici doloris*, 12). Ale tu już wchodzimy w obszary Nowego Przymierza.

3. Nowy Testament daje pełną i ostateczną odpowiedź dla Hioba: jest nią Chrystus. „Tylko w misterium Słowa Wcielonego znajduje prawdziwe światło tajemnica człowieka” (*Gaudium et spes*, 22).

3.1. Odpowiedzią Boga na cierpienie człowieka jest paradoks męki i śmierci Jego Syna – współcierpienie Boga z człowiekiem. W krzyżu Jezusa Chrystusa Bóg się objawił i zarazem ukrył i wyniszczył (kenoza). Dlatego teolog ewangelicki J. Moltmann mówi o „ukrzyżowanym Bogu”, a jego japoński kolega K. Kitamori rozwinął „teologię bólu Boga” (*Theologie des Schmerzes Gottes*). „Cierpienie ludzkie osiągnęło swój zenit w męce Chrystusa. Równocześnie zaś weszło ono w całkowicie nowy wymiar i w nowy porządek: zostało związane z miłością tak, jak najwyższe dobro Odkupienia świata zo-

stało wyprowadzone z Krzyża Chrystusa, i stale z niego bierze swój początek” (Jan Paweł II, *Salvifici doloris*, 18).

„Nie można czynić wymówek Bogu solidarnemu z ludzkim cierpieniem!” – napisał Jan Paweł II w *Oređziu na II Światowy Dzień Chorego* (11 lutego 1994).

3.2. Stosunek Jezusa do cierpienia. Jezus czyni cuda, by zapobiec cierpieniu, bólowi, brakowi. Uzdrawia chorych, wskrzesza umarłych, wyrzuca złe duchy. Cierpienie nie zawsze jest karą za grzechy, co jest widoczne w perykopie o rzezi Galilejczyków i wypadku w Siloam (Łk 13,1-5), czy zwłaszcza w fakcie uzdrowienia niewidomego od urodzenia (J 9,3).

Jezus nauczył się cierpienia przez posłuszeństwo – tak stwierdza autor Listu do Hebrajczyków (2,17n; 5,8). Jezus sam cierpiał i poniósł śmierć, ale zmartwychwstając zwyciężył cierpienie. Jezus przyjął postawę Cierpiącego Syna Człowieczego. „Trzeba (*dei*), aby Syn Człowieczy cierpiał” – powtarzało się to jako leitmotiv w ustach Jezusa, gdy zapowiadał swoją mękę, śmierć i zmartwychwstanie.

3.3. Cierpienia uczniów Jezusa. „Błogosławieni, którzy cierpią” – występuje jako jedno z błogosławieństw w *Kazaniu na Górze* (Mt 5,1-7,29; por. Łk 6,17-49), stanowiącym nowy kodeks moralności chrześcijańskiej. Logion Jezusa w Łk 9,23n o dźwiganiu krzyża stawia cierpienie jako warunek uczestnictwa w naśladowaniu Chrystusa.

3.4. Ewangelia cierpienia. Jan Paweł II w liście *Salvifici doloris* pisze o swoistej Ewangelii cierpienia, która „oznacza nie tylko obecność cierpienia w Ewangelii jako jednego z tematów Dobrej Nowiny”, ale także „objawienie zbawczej mocy i zbawczego sensu cierpienia w mesjańskim posłannictwie Chrystusa, z kolei zaś w posłannictwie i powołaniu Kościoła” (*tamże*, 25).

3.4.1. Pierwsze i uprzywilejowane miejsce jako świadek męki Syna, dzięki obecności, i jako jej uczestniczka, poprzez współcierpienie, zajmuje Maryja, nazywana w tradycji chrześcijańskiej *Mater Dolorosa* (*Matka Bolesna* lub *Boleściwa*). Już przy narodzeniu Syna Jej duszę przeniknął miecz (por. Łk 2,35), a pod krzyżem w szczególny sposób uczestniczyła w odkupieńczej śmierci Syna (por. J 19,25-27).

3.4.2. Do Ewangelii cierpienia przynależy przypowieść o miłosiernym Samarytanie (Łk 10,30-37) jako etyczny model postępowania przy usuwaniu cierpienia. „Przypowieść sama w sobie wyraża prawdę głęboko chrześcijańską, ale zarazem także bardzo ogólnoludzką” – napisze Jan Paweł II (*Salvifici doloris*, 29).

3.4.3. W cierpieniach Chrystusa uczestniczyli Apostołowie. Święty Piotr zachęca do radości w uczestniczeniu w cierpieniach Chrystusa (1 P 4,13n), a św. Paweł nie waha się przed stwierdzeniem, że dopełnia „braki udręek Chrystusa dla dobra Jego Ciała, którym jest Kościół” (Kol 1,24).

3.4.4. Godne uwagi są tzw. katalogi udręek, określane w terminologii egzegetycznej jako *Leidenlisten* lub *Peristasenkataloge* (por. np. Rz 8,31n; 1 Kor 4,8-16).

3.5. Nowy Testament mówi także o cierpieniu świata, cierpieniu kosmicznym: „Wiemy przecież, że całe stworzenie aż dotąd jęczy i wzdycha w bólach rodzenia” (Rz 8,22).

3.6. Chrześcijanie są zwycięzcami cierpienia. Zostali powołani do chwały, która w przyszłym wieku (eonie) będzie nagrodą dla wszystkich, co cierpieli (por. 2 Kor 4,17). Księga Apokalipsy stwierdza, że w nowym Jeruzalem niebieskim Bóg „otrze (...) wszelką łzę, a śmierci już odtąd nie będzie. Ani żałoby, ni krzyku, ni trudu” (Ap 21,4).

3.7. „W mesjańskim programie Chrystusa, który jest zarazem programem królestwa Bożego, cierpienie jest w świecie po to, ażeby wyzwalało miłość, ażeby rodziło uczynki miłości bliźniego, ażeby całą ludzką cywilizację przetrwarzało w «cywilizację miłości». W tej miłości zbawczy sens cierpienia wypełnia się do końca i osiąga swój wymiar ostateczny” (Jan Paweł II, *Salvifici doloris*, 30).

4. Wnioski, jakie możemy z powyższego przeglądu wyciągnąć, są następujące:

4.1. Sytuacja *hominis patientis* przedstawiona w Biblii odznacza się realizmem poznawczym. Żaden element ludzkiego cierpienia nie został pominięty, zniekształcony lub dodany.

4.2. Sytuacja ta oscyluje pomiędzy optymizmem a tragizmem. Następuje jakby ciągła konfrontacja pomiędzy principium stworzenia a doświadczeniem życiowym. Można by to nazwać optymizmem tragicznym.

4.3. *Homo patiens* jest powołany do eschatologicznej nagrody chwały.

ks. Jerzy Chmiel

BIBLIOGRAFIA

A. Dokumenty

Sobór watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje, Poznań 1968; Jan Paweł II, List apostolski *Salvifici doloris* o chrześcijańskim sensie ludzkiego cierpienia, Watykan 1984; Jan Paweł II, Orędzie na II Światowy Dzień Chorego (11 lutego 1994).

B. Opracowania

BERTRANGS A., *La souffrance*, Paris 1970; CHMIEL J., *Z medytacji nad cierpieniem*, Ruch Biblijny i Liturgiczny 37(1984)159n; GÄRTNER B., *Leiden – paschō*, w: *Theologisches Begriffslexikon zum Neuen Testament*, opr. L. Coenen, E. Beyreuther, H. Bietenhard, wyd. 9, Brockhaus 1993, s. 876–87 (bibliografia); JELONEK T., *Dopełnienie udręk Chrystua*, *Analecta Cracoviensia* 25(1993)183–93; JÖRNS K. – P. (Hg.), *Predigtmeditationen zu Continuatexten. Markuspassion – Hiob – Jona*, Göttingen 1985; KLEINKNECHT K. Th., *Der leidende Gerechtfertigte. Die alttestamentlich-jüdische Tradition vom „leidenden Gerechten“ und ihre Rezeption bei Paulus*, Tübingen 1984; KUSHNER H. S., *Kiedy złe rzeczy zdarzają się dobrym ludziom*, Warszawa 1993; LANGKAMMER H., *Biblijne podstawy duchowości chrześcijańskiej*, Wrocław 1987 (rozdz. V: *Duchowość cierpienia*); SAILER J. M., *Słowa życia. Biblia dla chorych*, Warszawa 1989; SAUER R., *Dzieci wobec cierpienia*, Warszawa 1993; SCHARBERT J., *Der Schmerz im Alten Testament (BBB 8)*, Bonn 1955; SUTCLIFFE E. F., *Providence and Suffering in the Old and New Testament*, Edinburgh 1955; VERMEYLEN J., *Job, ses amis et son Dieu (Studia Biblica 2)*, Leiden 1986; ZDZIECHOWSKI M., *O okrucieństwie*, Kraków 1993 (I wyd. 1928).

RÉSUMÉ

HOMO PATIENS DANS LA BIBLE

Le thème de la souffrance est présent partout dans le déroulement de l'histoire du monde et du Peuple élu. Dans la réflexion des sages, particulièrement en Job, la souffrance ne reçoit pas d'explication humaine; elle est rattachée à la faute d'Adam (Gn 3).

Dans le Nouveau Testament, seule la croix du Christ éclaire définitivement ce mystère. C'est pourquoi, tout comme dans l'Ancien Testament, la souffrance du Christ et du chrétien réconcilie l'humanité avec Dieu. Toutes ces souffrances se changeront en gloire pour éternité.

rev. Jerzy Chmiel